

Anne Ingvarsson-Sundström

(Fil.dr. i antikens kultur och samhällsliv, Uppsala universitet)

Antikämnet och osteologin

Animalosteologi i medelhavsområdet

Studiet av osteologiskt material från arkeologiska utgrävningar i Medelhavsområdet har en lång historia. Den tidigaste undersökningen av djurben från utgrävningar i Medelhavsområdet gjordes under slutet av 1800-talet av den tyske forskaren Rudolf Virchow på Heinrich Schliemanns utgrävningsmaterial från Troja. 1938 kom Nils-Gustav Gejvalls första rapport om faunamaterialet från samma plats, men det är inte förrän i mitten av 1950-talet som ett större antal detaljerade animalosteologiska rapporter från utgrävningar börjar publiceras. En av de första är Joachim Boessnecks publikation av djurbensmaterialet från en neolitisk bosättning i Thessalien, och därefter kom många fler osteologiska undersökningar av djurben från Medelhavsområdet. Ett senare exempel från Italien är Johannes Lepiksaars undersökning av djurbensmaterialet från Luni, som varit en svensk utgrävningsplats sedan 1960-talet.

Ett särskilt intresse har ägnats analysen av djurben från helgedomar och heroon, eftersom analyserna kunnat ge viktiga upplysningar om hur kulten utövats. I vissa fall har djurbensanalyserna givit en annorlunda eller mer detaljerad bild av religionen än vad de skriftliga källorna och det övriga arkeologiska materialet kunnat ge. Några exempel på helgedomar där animalosteologiska undersökningar givit intressanta resultat är t.ex. Demeterhelgedomen i Knossos, Artemishelgedomen i Ephesos och Heraion på Samos.

För Greklands del är det annars de förhistoriska perioderna som är mest välrepresenterade i fråga om animalosteologiska undersökningar. Undersökningarna var ofta koncentrerade till vissa geografiska områden såsom Thessalien, Argolis och Kreta. Animalosteologiska analyser av material med senare dateringar blir vanliga först under 1980-talet.

Eftersom man tidigare inte hade ett konsekvent tillvaratagande av djurben vid utgrävningar, och eftersom utgrävningsmetoderna varierade, är de befintliga benmaterialen ganska heterogena till sin karaktär: det finns inte alltid någon adekvat beskrivning av metoden, materialet är ofta litet, och kommer vanligtvis från platser som inte har totalundersökts. Dessutom analyseras ofta bara en mindre del av de tillvaratagna djurbenen.

Det finns naturligtvis undantag som t.ex. utgrävningen av järnåldersbosättningen Nichoria i Messenien där man redan från start fokuserat på miljö och ekonomi, och därför systematiskt tillvaratagit allt osteologiskt material och även analyserat en stor del av det.

Generellt sett har de animalosteologiska rapporterna varit kortfattade och mycket tekniska. Appendixformatet har lett till att de sällan har kunnat integreras i arkeologernas tolkningar av utgrävningsmaterialet, varför djurbenen främst blivit föremål för intresse från zoologer och andra specialister.

Ett av undantagen är Gejvalls detaljerade arbete med djurbensmaterialet från bosättningen Lerna i Argolis 1969, som spänner över en lång tidsperiod från tidigt neolitikum till romersk tid. Gejvall's arbete uppvisar en klar strävan mot en mer sammansatt tolkning av arkeologisk

och osteologisk material, vilket gjort att även arkeologer utan specialkunskap om osteologi kunnat tillgodogöra sig viktig information.

Men det är först under 1990-talet som man kan skönja en tydlig förändring i medelhavsarkeologins intresse för animalosteologins möjligheter: allt oftare och noggrannare tillvaratas djurben från nya utgrävningar, och djurben från äldre utgrävningar som aldrig analyserats undersöks. Flera material blir också föremål för en andra analys. Ett exempel är djurbensmaterialet från bronsålderspalatset i Pylos i Messenien, där endast en del av benen hade studerats. Vid de nya undersökningarna av samtliga djurben, utförda av bl.a. Jack Davis och Paul Halstedt, framkom nya intressanta resultat om djurhållningen i ett av de viktigaste bronsålderspalatset på fastlandet. I magasinshöllningen där utgrävningarna från Carl Blegens utgrävningar från början av 50-talet förvaras, hittade man en hittills oupptäckt samling djurben som kommit från ett av de rum som haft anknytning till kulten. Analysen av djurarterna, bränningsgraden och skärmärkena indikerar att man praktiserat brännoffer till gudarna på ett liknande sätt som skett under den senare klassiska perioden. Eftersom där även fanns en mängd skriftliga källor i form av lertavlor med sk. linear B-inskrifter som ibland givit upplysningar om djurhushållningen, kan palatsekonomin nu studeras med hjälp av olika källmaterial. Hur långt tillbaka traditionen med djuroffer till gudomligheter går har länge debatterats, men med hjälp av de förnyade analyserna kan man nu mer säkert belägga att sedvänjan går tillbaka till bronsåldern. Pylospalatset är förstås bara ett exempel på hur man alltmera kommit att integrera de djurbensosteologiska och arkeologiska tolkningarna.

Kanske har studierna av djurben funna i kultutrymmen och helgedomar bidragit till att väcka medelhavsarkeologernas intresse för animalosteologins möjligheter. Men en allt starkare strävan efter att förstå ekologiska system från tidigare kulturer, liksom nyare och bättre utgrävningstekniker är nog de viktigaste faktorerna i sammanhanget.

Ytterligare exempel på djurbensosteologins gynnsamma utveckling är en helt nyutkommen bok som baserad på den internationella konferensen "Zooarchaeology in Greece" som hölls i Athen 1999. Där fanns en stark strävan efter att integrera metodologier inom "zooarchaeology" med social teori och studier av materiell kultur.

Ett ytterligare exempel kommer från Rom, där man hösten 2002 avhöll en internationell tvärvetenskaplig konferens under namnet "PECUS- människa och djur under antiken". På konferensen avhandlades olika aspekter av djurhållning i pastorala ekonomier utifrån flera olika infallsvinklar förutom de rent zoologiska.

Humanosteologi i medelhavsområdet

Humanosteologin i medelhavsområdet har följt i stort sett samma utveckling som animalosteologin: I början av 1930-talet förekom mest deskriptiva rapporter av framför allt kranier som man ibland tog till vara vid den tidens utgrävningar. Dessa rapporter var främst inriktade på metrisk och morfologiska analyser i syfte att bestämma biologiska skillnader och likheter mellan folkgrupper. Anatomiprofessorn Carl Magus Fürst var en av de första att undersöka ett större antal skelett från utgrävningar i Argolis och på Cypern under 1930-talet. Dock är nog John Lawrence Angel den osteolog som kanske haft störst inflytande på den humanosteologiska forskningen i det grekiska området. Hans arbeten inkluderar en mängd analyser av skelettmateriell från åtskilliga utgrävningar i Grekland, Turkiet och på Cypern.

Även om Angels tidigaste publikationer av skelett - främst från den grekiska förhistorien - var inriktade mot att på morfometrisk väg urskilja folkgrupper och raser, så kom hans senare forskning att inriktas mer på paleopatologi och paleodemografi i vidare bemärkelse. I hans ofta citerade publikation av skelettmaterialet från Lerna märks tydligt intresset för att integrera resultaten med arkeologiska data, såsom kulturella och miljömässiga förändringar över tid.

Mycket av Angel's forskning har utsatts för hård kritik, främst p.g.a. av hans tendens att förenkla komplicerade arkeologiska frågor, och dra långtgående slutsatser från små material. Trots den delvis berättigade kritiken, har Angel's arbeten inneburit ett närmande mellan osteologin och arkeologin, och ett ökat intresse för skelettmaterialets potential i fråga om tolkningar gravpopulationers hälsa och sjukdom, sociala skillnader, demografi, diet, etc.

Under de senaste åren har det blivit allt vanligare att undersöka tidigare populationers diet med hjälp av kemiska analysmetoder. Ett exempel från Medelhavsområdet, är det tvärvetenskapliga samarbete mellan osteologer, arkeologer, kemister och zoologer som resulterat i den uppmärksammade utställningen ”*Minoans and Mycenaean – flavours of their time*” som visats internationellt (även i Stockholm). I utställningen fokuseras minoernas och mykenarnas diet med hjälp av olika naturvetenskapliga analysmetoder tillämpade på arkeologiskt material.

Antikens kultur och samhällsliv och osteologin

Mycket har hänt inom medelhavsområdets arkeologi under de senaste tjugo åren, men fortfarande är den egeiska förhistoriska forskningen längre kommen än den klassiska arkeologin när det gäller förhållandet till osteologin. Fortfarande ligger stora mängder skelett och förfaller i museimagasin runt om i Grekland och Italien medan övrigt gravmaterial, framförallt krukskärvor, publiceras in i minsta detalj. En förändring kan definitivt skönjas, men den är långsam.

Eftersom det företrädesvis är amerikaner och engelsmän som arbetat med osteologiskt material från medelhavsområdet så är det deras respektive forskningstraditioner som för närvarande verkar ha störst genomslagskraft. Inom den amerikanska skolan är bioarkeologi – människan i sin kulturella kontext - och tvärvetenskapligt samarbete starkt betonad, och i den engelska skolan är paleopatologi och den kliniska traditionen mycket stark. I de inhemska grekiska och italienska forskningstraditionerna är morfometriska studier, biologiskt släktskap och genetiska studier framträdande. Jag tror att den breda forskningsinriktningen, tillsammans med ett ökat samarbete över ämnesgränserna kan komma att generera mycket spännande resultat inom de närmaste åren.

När det gäller vårt svenska universitetsämne *Antikens Kultur och Samhällsliv* (AKS) så innebär det faktum att vårt studieobjekt finns utomlands, att vår forskning sällan sker enbart på ett nationellt plan. Istället det att det är den internationella arenan som är samlingsplatsen för studenter och forskare.

Som antikare, ibland arbetande med osteologiskt material från Grekland, så ser jag både stora fördelar, men ibland också vissa problem med situationen. Eftersom utländska arkeologers utgrävningar i Grekland alltid sker i samarbete med grekiska myndigheter och grekiska

arkeologer så kommer man i kontakt med en mängd olika nationaliteter och forskningstraditioner. Detta är förstås mycket stimulerande, både på det vetenskapliga och personliga planet, men den största nackdelen, som jag upplever det, är att det sällan ges tillfälle att delta vid utgrävningen och det första omhändertagandet av skelettmaterialet. Ofta har benens förvaringsförhållanden varit mycket dåliga, och de magasineras ibland flera år utan att rengöras. Eftersom skeletten många gånger tagits upp som ”preparat”, så är det nästan omöjligt att få fram något annat än benmjöl när den kompakta jorden runt omkring benen har torkat. Ibland kan det också vara svårt att få till stånd en dialog med arkeologerna gällande fyndomständigheter och frågeställningar till materialet. Det har ofta förvånat mig att erfarna fältarkeologer har så lite kunskap om taphonomi och osteologiskt material, men när det gäller oss svenska ”antikare” så är det kanske inte så konstigt: osteologiska material och metoder diskuteras sällan under vår grundutbildning.

Min åsikt är att någon form av undervisning om osteologiskt material skulle vara ett obligatoriskt inslag under något skede i grundutbildningen. Även om långt ifrån alla studenter i ämnet AKS kommer att delta i utgrävningar, så är det ändå viktigt att de känner till det biologiska källmaterial som trots allt är vanligt förekommande under samtliga tidsperioder.

För att undersöka hur studenterna och doktoranderna i vårt ämne i Uppsala ser på osteologins roll i sin utbildning, gjort jag en enkel och snabbt genomförd enkätundersökning bland både antikare och arkeologer.

DIAGRAM

Några visioner och förhoppningar för framtiden

Sammanfattningsvis så verkar det finnas ett stort intresse och en stor vilja att lära sig mer om osteologiska material och metoder, såväl bland studenter på A-nivå som hos doktorander i AKS. Det bådär gott för en framtida antikforskning som integrerar kunskapen från flera olika deldiscipliner, och som lägger lika stor vikt vid omhändertagandet av biologiskt material som vid resterna av den materiella kulturen. Eftersom osteologiskt material kommer från en social kontext kan våra tolkningar av detta material aldrig bli bättre än vår förståelse av det samhälle som genererat materialet. Det omvända förhållandet föreligger ju också, vilket jag vill understryka.

Jag tror varmt på ett ökat nationellt och internationellt samarbete som kan främja undervisning och forskning över ämnesgränserna. På sikt kommer det att leda till att vi kan befolka även de klassiska kulturerna runt Medelhavsområdet i högre grad än vad som hittills är gjort.

Lästips:

Angel, J. L., *Lerna II. The people*, Princeton & Washington 1971.

Gejvall, N.-G., *Lerna I. The fauna*, Princeton, N.J.: American School of Classical Studies at Athens 1969.

Hägg, R. (red.), *Ancient Greek Cult Practice from the Archaeological Evidence. Proceedings of the Fourth International Seminar on Ancient Greek Cult, organized by the Swedish Institute at Athens, 22-24 October 1993*. Stockholm 1998.

Isaakidou, Valasia *et al.*, “Burnt animal sacrifice at the Mycenaean ‘Palace of Nestor’, Pylos”, *Antiquity* 76, 2002, 86-92.

Kotjabopoulou, Eleni *et al.* (red.), *Zooarchaeology in Greece. Recent Advances*. British School at Athens Studies, 9. London: The British School at Athens, 2003.

Payne, S., “Zoo-archaeology in Greece: A readers guide”, i N. C. Wilkie and W. D. E. Coulson (red.), *Contributions to Aegean Archaeology: Studies in Honor of William A. McDonald*, Minneapolis 1985, 211-244.

Reese, D. S., 1994 “Recent work in Greek zooarchaeology”, i Kardulias, P. N. (red.), *Beyond the Site: regional studies in the Aegean area*, Lanham, 191-221.

Y. Tzedakis & H. Martlew (red.), *Minoans and Mycenaeans. Flavours of their time. National Archaeological Museum 12 July-27 November 1999*, Athen 1999.

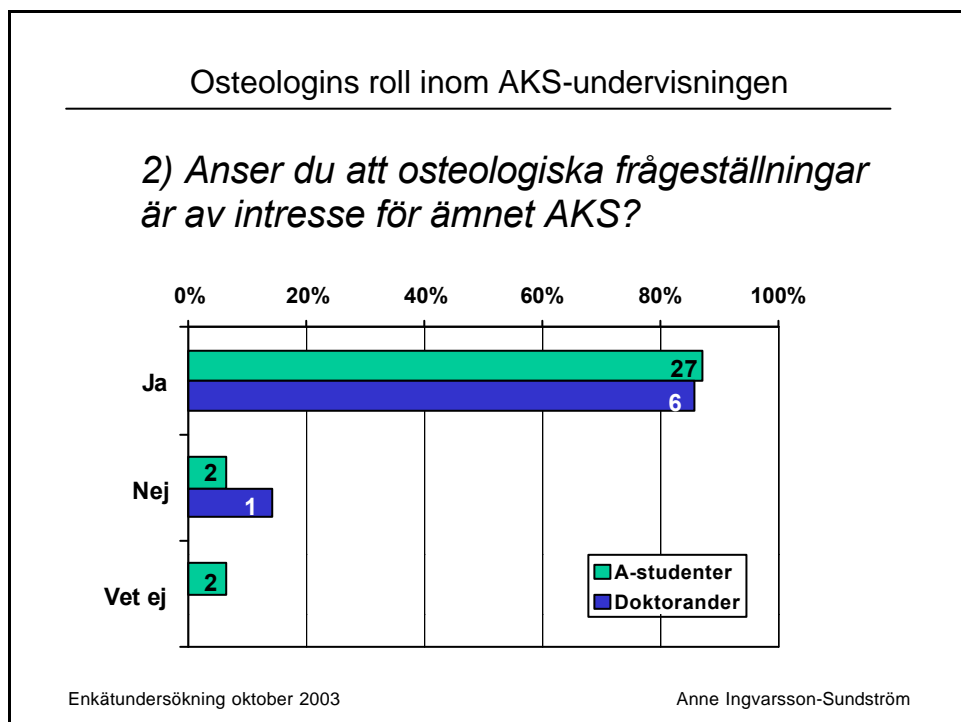
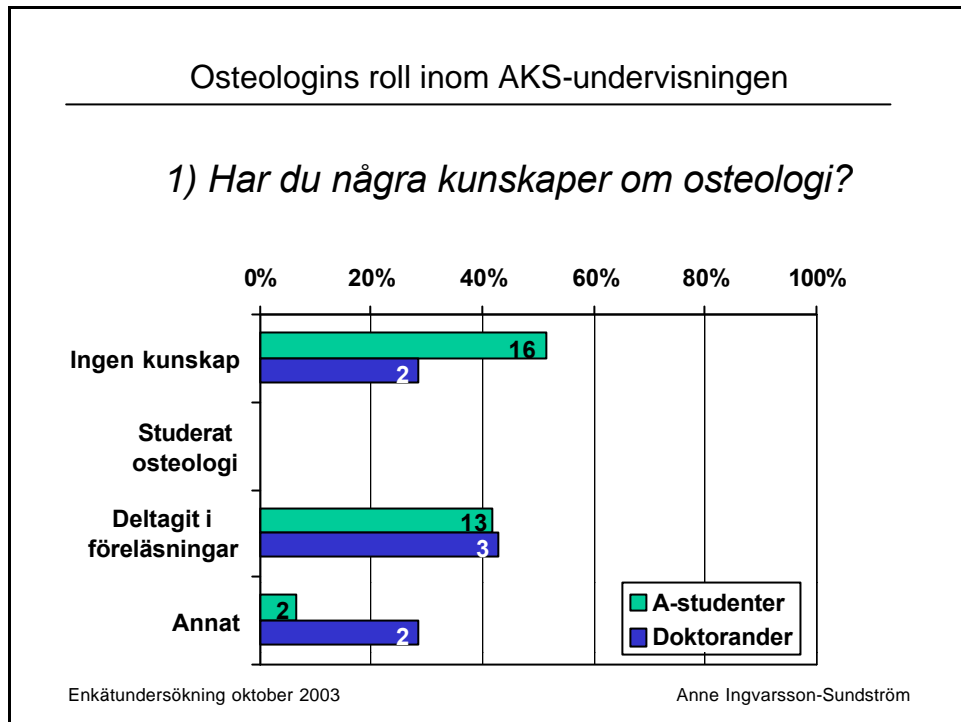
Osteologins roll inom AKS- undervisningen

Enkätundersökning Uppsala oktober 2003

- A-kursen:
 - 58 registrerade
 - 39 aktiva
 - 31 svar (79,5%)
(alla som fått
enkäten besvarade
den)
- Doktorander:
 - 8 aktiva
 - 7 svar (87,5%)

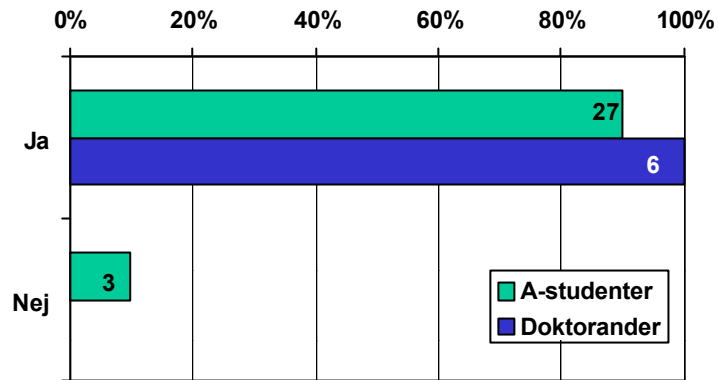
Enkätundersökning oktober 2003

Anne Ingvarsson-Sundström

Osteologins roll inom AKS-undervisningen

3) *Bör någon osteologi ingå i undervisningen?*

Enkätundersökning oktober 2003

Anne Ingvarsson-Sundström

